

Prethodno priopćenje
UDK: 808.62: 323.15(439=862)
Primljeno: 29.03.1994.

Jadranka Grbić
Institut za etnologiju i folkloristiku
Zagreb

OBRAZOVNI JEZIK - MATERINSKI GOVOR

Neki aspekti etnolingvističkog pristupa u istraživanju dualnosti unutar jezika, te odnosa jezika i etniciteta - primjer Hrvata u Mađarskoj

SAŽETAK

Ovaj rad pokušava sa stanovišta jezika, kao jednoga od bitnih faktora etničkoga identiteta i jezične situacije, koje je glavno obilježje asimetrična dvojezičnost (na štetu hrvatskoga a u korist mađarskoga jezika) kao opća pojava u svim slojevima stanovništva hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj, prepoznati neke aktualne probleme čuvanja i razvijanja etničkoga identiteta, kao i sveukupnoga kulturnog identiteta. Posebno obraća pozornost problemu dualnosti unutar materinskoga jezika, s obzirom na njegov standardni i dijalektalni oblik, kao i efikasnosti učenja materinskoga jezika i općenito edukacije na materinskome jeziku u predškolskim i školskim institucijama, a koje je s tim problemom povezano.

“Školnik, vas naša dica ne razumidu...”¹

Uvodna razmatranja, teorijski i pojmovni okvir istraživanja

Zanimanje za etnicitet i bavljenje njime u okviru suvremenih društvenih znanosti ukazuje na činjenicu da se svaka zajednica prema drugoj nalazi u hijerarhijskome odnosu moći i zato nužno mora definirati temelj svoga zajedništva i granice prema drugima (Supek, 1988: 31).

---

¹ Iz memoarskoga zapisa dr. Mije Karagića, nekada učitelja u Undi a danas, uz ostalo i zemaljskoga tajnika Saveza Hrvata u Mađarskoj, *Narodne novine*, 30, 1989.

U etnološko-antropološkoj literaturi nailazimo na različite koncepcije i teorije o etnicitetu.² Na njih su utjecale (i utjecat će) razni faktori i okolnosti, poput povijesnih i političkih događaja, znanstvenih tradicija, aktualnih teorijskih i ideoloških orijentacija, itd.

Starija etnološka i kulturno-antropološka praksa (pod utjecajem romantizma 19. stoljeća) uzimala je pojam etniciteta kao prirodnu i trajnu (a ne povijesnu) kategoriju, smatrajući narod univerzalnom, fiksnom (dakle statičnom) prirodnom pojavom. U skladu s time išlo se za istraživanjem sadržaja etničke grupe, odnosno njene sveukupne kulture. Cjelokupno istraživanje temelja zajedništva -kulturnih tradicija - iscrpljivalo se u traženju vrijednosti koje su "narodne, izvorne, stare", dakle u potrazi za porijeklom i korijenima. Eventualno dokazivanje kanona "narod, izvornost, starina" bio je početak i kraj istraživanja.

Kasnije koncepcije (posebno nakon objavljivanja izuzetno utjecajnoga članka švedskoga znanstvenika Fredrica Bartha krajem šezdesetih godina u kojem je taj autor odredio etničke grupe kao one kategorije koje sami akteri smatraju prirođenima i s kojima se poistovjećuju, te su stoga značajne za organiziranje interakcije među ljudima, Barth, 1969: 10) pristupaju etnicitetu kao subjektivnoj i simboličkoj kategoriji, u funkciji socijalne interakcije. Prema Barthovim postavkama težište istraživanja prenosi se sa sadržaja etničke grupe na njene granice, s time da međusobno distanciranje grupa nije posljedica nekakve izolacije (prostorne ili društvene) već upravo obrnuto, njihove interakcije. Kao dijakritički znaci služe simboli, te se grupe međusobno razgraničavaju selekcijom simbola. Simboli su zapravo faktori etničkoga identiteta, a etnički je identitet pak jedan od elemenata organizacije grupe. Prema Barthovoj koncepciji, kao i na njoj inspiriranim koncepcijama, potpuno je nevažna dvojba oko primata objektivnog ili subjektivnog, kulturnoga ili političkoga u određivanju pojma etničkoga identiteta. U pristupu koji u svome temelju ima identitet, sam razlog etničke identifikacije gubi značenje, a ono što je važno jest osjećaj pripadnosti i lojalnosti određenoj zajednici.

Najnovije tendencije u pristupu istraživanja etniciteta povezuju ovaj fenomen s globalnim odnosima moći i svjetskim ekonomskim sustavom (Grbić 1993: 65). Odbacuje se neograničena sloboda u izboru i kreiranju etničke posebitosti, budući da se naglašava važnost dinamičnosti međuetničke komunikacije, tradicije u procesu selekcije simbola u svrhu samoodrešenja i razgraničenja i važnost hijerarhijskoga odnosa moći u smislu međuzavisnosti etničkih, političkih i ekonomskih odnosa.

² Detaljnije u : Grbić, Jadranka: *Povezanost etničkoga identiteta i materinskoga jezika kod Hrvata u Mađarskoj*, doktorska disertacija, Zagreb, Filozofski fakultet, 1992, str. 28-38 i 54-61.

Za današnje bavljenje pojmom etniciteta u kulturnoj je antropologiji dakle karakteristična teza, da to nije prirodni i konstatni aspekt kulture, nego kontinuirani povijesni proces izgradnje višedimenzionalnoga sklopa, s najmanje dva elementa: mi i oni. Sklad tih elemenata (koji stoje u opoziciji) omogućuje i objektivni i subjektivni aspekt promatranja, kao i osjećaj i svijest o pripadništvu zajednici i značenje što ga ta pripadnost ima u vrijednosnome sustavu svakoga čovjeka posebno.

Jezik je savršeno sredstvo izražavanja i komuniciranja među svim poznatim zajednicama ljudi, a od svih vidova kulture, upravo je on dosegao visoko razvijenu formu, te od stupnja njegove usavršenosti zavisi i razvoj kulture kao cjeline (Sapir, 1974: 19).

Učenje jezika jest sastavni dio čovjekove socijalizacije i temelj za oblikovanje identiteta (Minnich, 1989: 67).

Svijest o jezičnoj raznolikosti (kao i o jezičnoj sličnosti), duboko je prisutna u čovjekovoj komunikacijskoj praksi. To se podjednako odnosi na slučajeve raznolikosti između dva ili više jezična sustava (jezika), kao i na slučaj raznolikosti unutar jednoga jedinog jezičnog sustava (jezika). Specifičan slučaj jezične raznolikosti i svijesti o njoj, javlja se u onim društvenim zajednicama u kojima na istom geografskom prostoru živi više naroda, od kojih jedan ima status većine, a drugi manjine (kako po demografskim, tako i po povijesno-političkim okolnostima), pa se u skladu s time govori o razlici između većinskoga i manjinskoga jezika, dok se i unutar manjinskoga jezika javlja razlika između standardnoga oblika i dijalekata (dijalekta). Taj je problem očit kod pripadnika hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj.

U istraživanju jezične raznolikosti, za potrebe ovoga rada, govorimo o dvije razine toga problema. Jedna je horizontalna raznolikost, koja obuhvaća diferencijaciju jezičnih sustava u prostoru i njihovu povezanost s geografskim, etnografskim i političkim činjenicama. S time je u najužoj vezi istraživanje jezika u kontaktu i problematika prevođenja. Druga je razina vertikalna raznolikost, a ona podrazumijeva diferenciranje jezičnih sustava na istome području između različitih grupa govornika. S tim su pak u najužoj vezi sociološke determinante (Škiljan, 1980: 134).

U vezi s terminologijom uočena je šarolikost glede određivanja naziva za pojam najmanje jedinice kako horizontalne, tako i vertikalne raznolikosti. U literaturi tako srećemo pojmove: idiolekt, vernakular, varijetet, dijalekt, lokalni jezični sustav, kod, registar, stil.

Dijalekt (grč. govor, razgovor) jest narječje ili govor nekoga mjesta, kraja, pokrajine; u lingvistici poseban tip živoga (govorenog) jezika, proširen na nekom užem ili širem području, s izrazitijim vlastitim fonetskim, morfološkim, rječničkim i sličnim obilježjima kojima se odvaja od drugih tipova istoga jezika (ELZ, II, 1967: 80). Što se tiče odnosa dijalekta i standardnoga jezika, dijalekt redovito razlikujemo od standardnoga jezika, iako se svaki standardni jezik oslanja na neki živi dijalekt. U historijskoj i komparativnoj lingvistici nazivaju se katkada dijalektima i samostalni jezici koji su potekli iz nekoga zajedničkog jezika (prajezika) (ELZ, II, 1967: 81). S time u vezi zanimljiva je situacija uočena na relaciji hrvatskoga standardnog jezika i gradišćansko-hrvatskoga jezika (o čemu se govori u tekstu koji slijedi).

Pojam "dijalekt" ili "narječje" često je u upotrebi kao egzaktnije formulirana osnovica jezične raznolikosti. U nekim se teorijama definira u odnosu prema nekom višem jezičnom sustavu kao njegov podsustav, s izrazitim fonološkim, morfološkim, sintaktičkim i semantičkim odstupanjima i koji se proteže na određenome prostoru, dok se u drugima definira kao skup međusobno povezanih lokalnih jezičnih sustava koji se po nekim obilježjima razlikuje od ostalih takvih skupova (Škiljan, 1980: 135-136).

Govorimo li o jeziku i dijalektu, potrebno je osvrnuti se na pojam tzv. izvanjezičnih činilaca koji su presudni u oblikovanju stavova spram jezika i/ili dijalekta i njihovoga vrednovanja.

Pojam vrednovanja javlja se, u primjeni na jezike, u dva glavna vida: prvi možemo nazvati vanjskim ili sociološkim, a drugi unutarnjim ili lingvističkim. U okviru prvoga, koji je relevantniji za ovo istraživanje, jezici, dijalekti i drugi idiomi vrednuju se prema društvenoj ulozi koju imaju u svojoj jezičnoj zajednici, a na temelju toga mogu se napraviti razne funkcionalne klasifikacije jezičnih varijeteta (Stewart, 1968, prema Bugarski, 1984: 185). U skladu s vrijednosnim opredjeljenjima na društvenome planu, premda prvenstveno vezano uz standardni jezik ali ne i zanemareno u odnosu na dijalekte, može se organizirano raditi na normiranju i usavršavanju jezičnih sustava, jezičnome planiranju, i sl. Upravo te aktivnosti opazili smo na istraživanome području.

U odnosu na kulturu jezik i govor (koji su dva aspekta jednoga fenomena - jezične djelatnosti) su proizvod kulture, njezin dio, ali i njezin uvjet, jer pomoću jezika pojedinac stječe kulturu svoje zajednice i identificira se s njome.

Istraživanje

Dobri poznavatelji prilika u Mađarskoj procjenjuju, da u toj državi živi između 90 000 i 100 000 Hrvata, premda se taj podatak razlikuje od službenoga statističkog (o potonjem vidi: Đurok, 1993).³

Oni imaju međunarodnopravni status nacionalne manjine, a zapravo su potomci hrvatskih iseljenika/hrvatske dijaspore nastale od 15. do 18. stoljeća. Područje na kojemu Hrvati žive predstavlja prema tome povijesnu zonu jezika u kontaktu, gdje hrvatski jezik trajno živi već nekoliko stotina godina.

Budući da su se Hrvati sa svoga etničkog i državnog teritorija iseljavali u različito vrijeme i iz različitih dijalektalnih, pa i geografskih područja, jezici su im i govori različiti. Prisutna su sva tri dijalekta hrvatskoga jezika: štokavski, kajkavski i čakavski. Uz to, u zapadnome dijelu Mađarske, točnije u županijama Vas i Győr-Sopron, živi jedan ogranak Gradišćanskih Hrvata (1921. g. najvećim su dijelom priključeni Austriji, dok su manje skupine naselja s hrvatskim stanovništvom u Moravskoj i Slovačkoj uključena u sastav tada stvorene države Čehoslovačke - vidi Domini, 1990: 326-327). Njihov jezik i govor lingvisti ne smatraju dijalektom, nego posebitim književnim jezikom, to više što je taj jezik na putu prema standardizaciji (Hrvatske novine, 5, 1991, 6). Gradišćanskohrvatski jezik razlikuje se od suvremenoga hrvatskog standardnog jezika po stanovitome tradicionalizmu, nekim vlastitim jezičnim oblicima, u sintaksi se osjeća utjecaj njemačkoga jezika, a u fonologiji i fonetici mađarskoga (Manjine u alpsko-jadranskom prostoru, 1990: 41; Karagić, 1990: 352). Tako i u predgovoru Gradišćanskohrvatsko-hrvatsko-nimškoga rječnika piše: "... ovo nije dijalektološki rječnik, popis riči nekoga lokalno ograničenoga govora u Gradišću, nego zaželjena normativna rič za javne potrebe na svi polji društvenoga žitka ... zapadnougarski Hrvati ... su došli do osvidoenja osebitosti svojega jezika, u kom su u pismu, litaraturi i međusobni odnosi razvili svoj književnojezični izraz, karakterističan samo za nje-koga su nazvali gradišćansko-hrvatskim jezikom" (Gradišćanskohrvatski-hrvatsko-nimški rječnik..., 1991: 9). Zbog toga je situacija među ovim hrvatskim stanovništvom donekle drukčija, premda se i tu radi o konfliktu na relaciji gradišćanskohrvatski - hrvatski standardni, a kako su posljedice za učenje materinskoga jezika i dalje reprekusije o pitanju etničkoga identiteta manje-više iste, neću ih striktno dijeliti. Ujedno, za ovaj konflikt već pomalo možemo govoriti u prošleme vremenu, budući da je u školskoj godini 1989/90 došlo do radikalne promjene (vidi dalje u tekstu).

³ Studija Ivice Đuroka jedna je od najnovijih u kojoj se detaljno obrađuje pitanje popisa stanovništva u Mađarskoj od 1910. do 1990. g.

Dosadašnja istraživanja o etničkome identitetu Hrvata u Mađarskoj i odnosu kulture (u najširem smislu te riječi), religije i materinskoga jezika spram etničkoga identiteta, pokazalo je, da veza ovih faktora i etniciteta nije uvijek i svuda ista, jer proizlazi i zavisi od sveukupne povijesti, tradicije, društveno-političkih okolnosti i sl.⁴ Što se pak samoga materinskog jezika tiče, on je identificiran kao vrlo značajan faktor etničkoga identiteta, pa je u skladu s time definirana jedna od težnji hrvatskoga naroda u Mađarskoj, a to je očuvati se u jeziku i kroz jezik.

Međutim, prethodna analiza pokazuje i to, da u sadašnjem trenutku koegzistencije hrvatskoga manjinskog i mađarskoga kao većinskoga jezika, dakle, jezičnu situaciju kod pripadnika hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj obilježava: asimetrični rani bilingvizam, u korist većinskoga mađarskog jezika, te njegova apsolutna dominacija u svim segmentima društvenoga života (Grbić, 1990: 337-338). Jezična i etnička identifikacija utvrđeni su kao dva distinktivna faktora, ali među kojima postoji povezanost i koji se mogu, u ovome slučaju, uzimati kao dimenzije sveukupnoga etničkog i kulturnog identiteta na istraživanome području (Grbić, 1991: 22).

Potrebno je napomenuti da je u posljednjih nekoliko desetljeća došlo do snažnoga oživljavanja etničkih pokreta u Europi i svijetu, da taj fenomen ima barem dvije razine: društvenu i individualnu i da su obje uvjetovane općim, tzv. globalnim faktorima, kako u užem, tako i u širem kontekstu (lokalnom, regionalnom, državnom, i sl.). Kao jedna od popratnih pojava oživljavanja etniciteta (očuvanja, njegovanja i daljeg razvijanja etničkoga identiteta) uočena je težnja za emancipacijom lokalnih dijalekata i govora/jezika, pa tako i na ovome istraživanom prostoru.

Za ovo istraživanje analiziran je odabrani manjinski tisak iz Mađarske i Austrije za posljednjih petnaestak godina, relevantna literatura i rezultati anketnog upitnika (detaljno u tekstu, bilješkama i popisu literature).

Premda je već u uvodnom razmatranju bilo riječi o jezičnoj raznolikosti, definiranju dijalekta i interpretaciji odnosa standardnoga jezika i dijalekta (kako to vidi lingvistička znanost) valja napomenuti i to, da se u slobodnijem, popularnijem, svakodnevnom viđenju odnosa jezika i dijalekta unutar jedne jezične zajednice, pa tako i na našem istraživanom primjeru, standardni jezik doživljava kao institucionaliziran i društveno cijenjen kolektivni oblik govora koji ima i

---

⁴ Neki od rezultata istraživanja te teme publicirani su u časopisu *Migracijske teme* br. 3, 1990, koji je u cijelosti posvećen Hrvatima u Mađarskoj, posebno radovi autora: T. Telišman, J. Kumpes, S. Perunović, J. Grbić, M. Domini, detaljnije u popisu literature.

svoju pisanu verziju, dok se dijalekt manje cijeni, jer asociira na slabije obrazovane govornike, najčešće seoski živalj (iako ovo, do krajnjih granica pojednostavljeno shvaćanje, ima izvjesni oslonac u životu, ono je ipak potpuno neprihvatljivo iz niza razloga; tako npr. kao jedan od glavnih protu-argumenata, na primjeru hrvatskoga jezika - premda to nije tema ovoga rada - podsjetit ću na slučaj značajnih književnosti na kajkavskome i čakavskome dijalektu).

Imajući na umu malo prije opisanu jezičnu situaciju, o uzrocima koje ovdje ne spominjem, možemo konstatirati, da je njena posljedica posvemašnje osiromašenje hrvatskoga jezika i njegova stagnacija u razvoju. Koliko znamo, jezik se razvija upotrebom, a ovdje je centar upotrebe hrvatskoga jezika ograničen na obitelj, sa vrlo visokim postotkom u interakciji s najužim članovima obitelji i s tendencijom progresivnoga sužavanja toga njegova ne jedinoga, ali maloga egzistencijalnog prostora. Kada se materinski jezik upotrebljava samo unutar vlastite grupe, nužno siromaši. Donekle će se održavati, ali ne i razvijati, jer je rezerviran za ograničeni komunikacijski krug. Time će biti onemogućen da razvija sve svoje mogućnosti (tvorbene, sintaktične, stilske i druge), i da vrši svoju informativnu, kreativnu i estetsku funkciju. Jedina funkcija koju će moći, manje - više, neometano vršiti, bit će ona manifestativna (u našem slučaju etnička identifikacija) i upravo sam taj slijed događanja uočila kod Hrvata u Mađarskoj.

Kako je jedan od glavnih čimbenika za razvoj jezika područje odgoja i obrazovanja (predškolske i školske institucije), postavlja se pitanje efikasnosti edukacije na materinskome jeziku, zbog latentnoga konflikta između dijalekta i standardnoga oblika. Naime, s jedne strane utvrđena je (istraživanjima na koje sam se već pozvala) obitelj kao centar upotrebe materinskoga jezika - dijalekta, uz istodobnu restrikciju te upotrebe, a s druge strane odgojnoobrazovne institucije - sa - u najboljem slučaju - tzv. dvojezičnim nastavnim programima na standardnom obliku, ali koje obilježava premali broj nastavnih sati da bi se standard dobro/korektno naučio, odnosno usvojio. (U Mađarskoj su šezdesetih godina dekretom ukinute tzv. narodnosne škole, ustalila se takva praksa da je materinski jezik praktički degradiran na položaj fakultativnoga predmeta, premda se i nadalje škole u kojima se on uči, nazivaju dvojezičnima.) Primjerenost nastave na materinskome jeziku također je upitna.

Forsiranje standardnoga oblika unutar spomenute dualnosti na štetu dijalekta ima za posljedicu zanemarivanje dijalekta koji je naučen i koji se (koliko - toliko) govori u roditeljskome domu, i s kojim se (sve manjim znanjem) dolazi u dječji vrtić i školu, gdje se pak standardni oblik zbog premalog broja nastavnih sati ne nauči kako bi trebalo.

Ovaj problem uočili su i kulturni radnici i pedagozi: "Nastava književnog jezika je potisnula upotrebu materinskog jezika mjesnog stanovništva. Roditelji su postali nesigurni jer se u školi predavao jezik koji je odudarao od mjesnog govora" (Hrvatski kalendar, 1991: 41). I dalje: "I svojim egzaktnim i empiričkim istraživanjima mogu dokazati da je sada već 30-godišnja nastava hrvatskoga književnog jezika samo škodila mjesnom narječju. Postiglo se da djeca već jedva govore materinskim jezikom svojih roditelja, ali nisu naučila, odnosno ne nauče ni književni jezik koji se predaje u školi", piše Ivan Tot u Hrvatskome kalendaru za 1991 (Hrvatski kalendar, 1991: 43).

Taj problem, međutim osjećaju i govornici sami. O tome svjedoče mnogi prilozi u manjiskome tisku. Na primjer: "Ednoč nek stupi veliki dan. Torbicu si zameš na ramen i otpraviš se u školu ... školnikovica te pogladi, pozdravi pak pita" Hogy hivnak? (Kako se zoveš?) Prvi put ti udri u glavu da je tvoj domašnji jezik učiteljici stranjski, a tebi školski isto tako. Edan drugi, zvanredni doživljaj, oš u maloj školi, kad "gospa", druga učiteljica začme učit "materinski jezik" a ti ga jedva razumiš. Oš edan stranjski jezik" (Narodni kalendar, 1988: 200).

U lipnju 1990. godine provedeno je istraživanje o kulturnoj dimenziji etničkoga identiteta među pripadnicima hrvatske nacionalne manjine u Mađarskoj⁵ metodom anketnoga upitnika, na području sedam županija u trideset dva naselja. Anketiranjem je obuhvaćeno ukupno 520 ispitanika (slučajni uzorak). Jedan dio upitnika obuhvaćao je odnos materinskoga jezika i etniciteta, a nekoliko je pitanja bilo usmjereno na problem spominjane dualnosti unutar jezika i pitanje emancipacije dijalekta. Kako je interpretacija rezultata ovoga istraživanja prezentirana u drugome radu, ovom ćemo prilikom predočiti tek osnovne pokazatelje: od ukupnoga broja ispitanika (N = 520) njih 83,69 % smatra da je potrebna nastava na materinskome jeziku (prema 03,93 % onih koji imaju potpuno suprotno mišljenje i 12, 38 % koji se nisu mogli opredijeliti) ali se istovremeno 44,42 % ispitanika izjasnilo za to, da nastava bude na domaćem dijalektu, prema 35,81 % onih koji su za nastavu na standardnom jeziku (ostali su se opredjelili za neko drugo rješenje ili su odgovorili da ne znaju - njih 19, 77 %). Postotak onih koji su za dijalekt u nastavi još je veći u županijama u kojima je razlika među dijalektom i standardom drastičnija, kao npr. među Pomurskim Hrvatima.

Borbu za emancipaciju dijalekta/dijalekata materinskoga jezika u Mađarskoj započeli su, sudeći po dostupnim izvorima iz domene izdavačke djelatnosti, hrvatski intelektualci prije petnaestak godina, kada se neki autori (Mandić,

---

⁵ Istraživanje je provedeno u sklopu projekta "Kulturna dimenzija etničkoga identiteta Hrvata u Mađarskoj" Instituta za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

Mokuter, Tomić, vidi Narodni kalendar, 1983: 199 i dalje npr. Karagić, Franković) zalažući se za jednako vrednovanje kako dijalekta, tako i standardnoga oblika materinskoga jezika, koji je pak, kako je već i naglašeno, bitan faktor etničkoga identiteta. Dijalekt smatraju "prirodnom osnovom za učenje materinskoga jezika" (primjerice Mokuter u Narodnome kalendaru, 1983: 202), ili čak "prvim i pravim materinskim jezikom" (primjerice Filaković, Narodne novine, 27, 1987). Pravilnim vrednovanjem, smatraju, dijalekt će izgubiti status "nepravilnoga" jezika pa će tako postati značajna stepenica na putu do usvajanja standardnoga jezika, koji se i sam, eto, često uči kao strani jezik.

U praksi, to se može postići intenziviranjem skupljanja i objavljivanjem usmenih narodnih umotvorina te potom njihovom primjenom u nastavi materinskoga jezika. Stav je naime, da su narodne umotvorine, poput pjesama, priča, uzrečica, poslovice, brojalica, brzalice, pitalica, zagonetki i slično, pored opće etnografske vrijednosti, veoma pogodne za jezični, i ne samo jezični odgoj u obitelji i školi, jer između ostalog, nadoknađuju bar djelomice, nestanak žive usmene predaje.

Za ilustraciju ovoga zorno će poslužiti tekst Živka Mandića povodom objavljivanja zbirke narodnih pripovijedaka iz Podravine "Zlatne niti" autora Đure Frankovića: "Uz djecu koja će jamačno najviše posezati za ovom knjigom, jer je carstvo ovih pripovijedaka najbliže upravo njima, ovom će se zbirkom svrsishodno moći poslužiti i nastavnici, i roditelji i stručnjaci ... kao bitni činitelj u tim umotvorinama skroz sudjeluje hrvatski narodni govor..." (Narodne novine, 29, 1989: 12). I najnovija zbirka Đure Frankovića "Taši, taši, tanana..." (objavljena 1994) ide za istim ciljem.

Išchezavanjem shvaćanja da dijalekt ometa usvajanje standardnoga jezika i isticanjem njegove važnosti kao podloge za učenje standarda stvaraju se uvjeti za ostvarivanje principa zavičajnosti u nastavi, što bi "jačalo duh etničkoga zajedništva".

Napori za emancipacijom gradišćanskohrvatskoga jezika urodili su plodom. U hrvatskim naseljima zapadnih mađarskih Županija Vas i Győr-Sopron od školske godine 1989/90 umjesto na hrvatskome standardnom jeziku, nastava se odvija na gradišćanskohrvatskome. Događaj je zaslužio da se potkrijepi autentičnim svjedočanstvom bivšega učitelja u selu Undi, dr. Mije Karagića: "Nikada neću zaboriti kada sam prije dvadeset ljeta postao učitelj na Undi. Dica su lipo govorila svoj jezik, a ja sam im kanio učiti službeni hrvatskosrpski. Školnik, vas naša dica ne razumidu - povidali su mi roditelji. Tako je to išlo ljeto-dva, dok nisam uvidio da ovo neće biti dobro ar učitelj prava učiti dicu i u tom djelu je dobro čutiti

pomoć roditelja. Prvo sam ja morao naučiti gradišćanskohrvatski ki jezik mi se pokazao čuda vridan i jako lip ... Tako smo se korak po korak približili dica i ja. No, najveći problem su nam činile školske knjige pisane na hrvatskosrpskom jeziku ... Jedan se jezik učio u školi a drugi se - to je bio materinski - govorio na placi. Ljudi nisu rado kupovali Narodne novine i Narodni kalendar. 'Ča će to nama kad niš ne razumimo' ... Književni jezik Gradišćanskih Hrvata danas ima svoj dliboki korijen i tradiciju. A ovaj jezik je blizu ljudima. Mislim da je ovo najvažnije. Gvišan sam u tom da ovaj vrli narod nije formirao svoj knjiški jezik brže bi se asimilirao. Ovo ćutim i onda kada danas odem na Undu kade se nek dva-tri diteta povida po hrvatsku. A prije petnaest ljeta skoro svi su govorili na svom materinskom jeziku. Asimilacija je učinila svoje ... Ovaj problem su u pamet uzeli i naši vrli učitelji. Oni ćedu od jeseni najmanju dicu učiti na gradišćanskohrvatskom jeziku. Ufaju se da će školska učnja hrvatskog jezika u đursko-šopronskoj županiji biti bolja i da će se škola približiti dici i roditeljskom domu" (Narodne novine, 30, 1989).

Da rezimiramo: pored većinskoga mađarskog jezika, obrazovni bi jezik u dvojezičnoj nastavi za pripadnike hrvatske nacionalne manjine morao biti dvosmjernan: učenje standardnoga jezika uz paralelno njegovanje lokalnoga dijalekta. Primjerena nastava, uz učešće u etničkim institucijama, te kvantitetnijom i kvalitetnijom upotrebom hrvatskoga jezika i u ostalim područjima života (npr. bogoslužje, izdavaštvo, i sl.) sasvim bi sigurno postala ravnopravan partner u očuvanju i daljem razvoju jezičnoga i etničkoga identiteta Hrvata u Mađarskoj, s još postojećom atmosferom u obitelji i neformalnom socijalnom interakcijom. Ona bi osigurala kontinuitet u upotrebi jezika i razvoj jezika kroz upotrebu, samoizgradnju i samoizrastanje, te primjeren odnos prema matičnome jezičnom izvorištu.

LITERATURA

- BARTH, Fredric (ur.). *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown and Co. 1969.
- BUGARSKI, Ranko. *Jezik i lingvistika*. Beograd: Nolit, 1984.
- BUGARSKI, Ranko. *Jezik u društvu*. Beograd: Prosveta, 1986.
- DOMINI, Mirjana. "Gradišćanski Hrvati - zajedništvo usprkos granica", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 6, 1990, br. 3, str. 325-334.
- DUROK, Ivica. "Nekoliko demografskih i statističkih podataka o hrvatskoj nacionalnoj manjini u Mađarskoj (1910-1990)", *Sociologija sela*, Zagreb, god. 31, 1993, br. 1-2, str. 85-95.
- Enciklopedija leksikografskog zavoda*, II. Zagreb: Leksikografski zavod, 1967.
- Gradišćanskohrvatski-hrvatsko-nimški rječnik/Burgenländischkroatisch-kroatisch-deutsches Wörterbuch*. Zagreb-Eisenstadt: Komisija za kulturne veze s inozemstvom Republike Hrvatske, Zavod za hrvatski jezik, Ured gradišćanske zemaljske vlade, Zemaljski arhiv - Zemaljska biblioteka, 1991.
- GRBIĆ, Jadranka. "Upotreba materinjeg jezika i etnički identitet Hrvata u Mađarskoj (privatna i javna komunikacija)", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 6, 1990, br. 3, str. 335-340.
- GRBIĆ, Jadranka. "Jezik, etnos i društvena zbilja", *Vzprednice slovenske in hrvaške etnologije*, 7. Ljubljana: Knjižnica Glasnika SED, 1991, str. 17-24.
- GRBIĆ, Jadranka. "Etnicitet i razvoj", *Etnološka tribina*, Zagreb, 1993, br. 16, str. 57-72.
- KARAGIĆ, Mijo. "O razvoju pismenosti Gradišćanskih Hrvata", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 6, 1990, br. 3, str. 349-353.
- KUMPES, Josip. "Napomene o religiji, Crkvi i etničkom identitetu (na primjeru Hrvata u Mađarskoj)", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 6, 1990, br. 3, str. 363-370.
- Manjine u alpsko-jadranskom prostoru*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, 1990.
- MINNICH, G. Robert. "Govoriti slovensko - biti Slovenec", *Tradiciones*, 1989, br. 18, str. 65-88.
- PERUNOVIĆ, Sreća. "Hrvati i recentne promjene u Mađarskoj", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 6, 1990, br. 3, str. 371-382.

SAPIR, Edvard. *Ogledi iz kulturne antropologije*. Beograd: BIGZ, 1974.

SUPEK, Olga. "Etnos u etnologiji i kulturnoj antropologiji", *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*. Ljubljana, 5, Knjižnica Glasnika SED, 1988, str. 29-60.

ŠKILJAN, Dubravko. *Pogled u lingvistiku*. Zagreb: Školska knjiga, 1980.

TELIŠMAN, Tihomir. "Etnički identitet hrvatskih intelektualaca u Mađarskoj", *Migracijske teme*, Zagreb, god. 6, 1990, br. 3, str. 423-432.

PERIODIKA: GODIŠNJACI I TJEDNICI

Narodni kalendar, Budimpešta, od 1980. do 1989.

Hrvatski kalendar, Budimpešta, 1991.

Hrvatske novine, Eisenstadt/Željezno, za period od 1989. do trećeg mjeseca 1994.

Hrvatski glasnik, Budimpešta, od 1991. do trećeg mjeseca 1994.

Narodne novine, Budimpešta, od 1989. do 1990.

TEACHING LANGUAGE - MOTHER TONGUE

SUMMARY

This article is an attempt to identify some current problems of preserving and developing ethnic identity, as part of overall cultural identity, from the aspect of language, as one of the crucial factors of ethnic identity, and the language situation, mainly characterized by bilinguality in all classes of the Croatian national minority in Hungary. Special attention is paid to the problem of duality within the mother tongue from the aspect of its standard and dialect form, and connected to that the efficiency of teaching the mother tongue in pre-school institutions and in schools. Using an ethnolinguistic and sociolinguistic approach, research results are placed in a wider social and cultural context.